

Neúčinnost právních úkonů v insolvenčním řízení

Neúčinnost právních úkonů a odpůrcí žaloby jsou zásadním a frekventovaným nástrojem nového insolvenčního práva. Odvolací soudy se v poslední době vyjádřily k několika velmi zajímavým případům. Rádi bychom přinesli pohled na institut neúčinnosti právních úkonů v insolvenčním řízení se zaměřením na úkony bez přiměřeného protiplnění.

1. NEÚČINNOST PRÁVNÍCH ÚKONŮ DLUŽNÍKA

Obecně jsou neúčinné ty právní úkony, kterými dlužník zkracuje možnost uspokojení věřitelů nebo zvýhodňuje některé věřitele na úkor jiných, přičemž za právní úkon se považuje i dlužníkově opomenutí. Neúčinný je pak ten právní úkon, který vedle obecné definice v § 235 insolvenčního zákona (IZ) naplňuje i znaky některé z konkrétních definic neúčinných právních úkonů vyjádřených v ust. § 240 až 242 IZ.

Insolvenční zákon rozlišuje dva typy neúčinných právních úkonů dlužníka. Prvním z nich je neúčinnost nastávající přímo ze zákona dle ustanovení § 111 odst. 3 IZ, druhým pak neúčinnost právních úkonů vyslovená soudem na základě podané odpůrcí žaloby dle ustanovení § 235 a násl. IZ.

1.1. Právní úkony neúčinné na základě uplatnění odpůrcích nároků

Zákonná úprava odpůrcích nároků vychází z principu, že odpůrcí nárok se prosazuje zásadně žalobou, přičemž jej lze uplatnit jen ve vztahu k úkonům dlužníka. Osobou oprávněnou k uplatnění odpůrcího nároku je pouze insolvenční správce a výčet skutkových podstat je taxativní. Spolu s neúčinností právního úkonu dlužníka lze uplatnit i požadavek na úhradu toho, co plněním ušlo z majetkové podstaty dlužníka. Rovněž platí, že nelze odporovat neplatný právní úkon, přičemž neplatnost právního úkonu má přednost před jeho neúčinností.

Platný IZ rozlišuje následující skutkové podstaty neúčinných právních úkonů:

- právní úkony bez přiměřeného protiplnění
- zvýhodňující právní úkony
- úmyslně zkracující právní úkony

Pro všechny tři skutkové podstaty platí, že lhůta pro podání odpůrčí žaloby činí 1 rok a jedná se o lhůtu prekluzivní (propadnou). Počátek běhu lhůty je vázán na den, kdy nastaly účinky rozhodnutí o úpadku (§ 239 odst. 3 IZ).

V případě prvních dvou skutkových podstat musí být splněna podmínka, aby úkony, vůči nimž odpůrčí žaloba směřuje, byly učiněny v posledních 3 letech, jde-li o úkony ve prospěch osoby dlužníku blízké nebo osoby tvořící s dlužníkem koncern, nebo v době 1 roku, jde-li o úkony učiněné ve prospěch jiné osoby. Naproti tomu úmyslně zkracující právní úkony lze odporovat tehdy, byly-li učiněny v posledních 5 letech, a to bez ohledu na to, v čí prospěch směřovaly. Rozhodným okamžikem je ve všech případech den zahájení insolvenčního řízení.

1.2. Právní úkony neúčinné ze zákona

S některými právními úkony pojí IZ neúčinnost přímo ze zákona. Jde zejména o právní úkony, které byly učiněny v rozporu s omezeními, která plynou ze zahájení insolvenčního řízení. Podle ust. § 111 IZ platí, že dlužník je povinen zdržet se od okamžiku, kdy nastaly účinky spojené se zahájením insolvenčního řízení, nakládání s majetkovou podstatou a s majetkem, který do ní může náležet, pokud by mělo jít o podstatné změny ve skladbě, využití nebo určení tohoto majetku anebo o jeho nikoli zanedbatelné zmenšení. Právní úkony, které dlužník učinil v rozporu s tímto omezením, jsou vůči věřitelům neúčinné.

Na rozdíl od případu neúčinnosti na základě odporovatelnosti, kdy lze plnění z neúčinných právních úkonů zahrnout do majetkové podstaty až po právní moci rozhodnutí o neúčinnosti, u právních úkonů neúčinných ze zákona tento postup zákonodárce výslovně neřeší. Vrchní soud v Praze v rozhodnutí sp.zn. 2 VSPH 90/2011-44 k dané problematice vysvětlil, že plnění z právních úkonů neúčinných ze zákona zahrne správce do soupisu majetkové podstaty bez dalšího s tím, že tomuto soupisu se lze bránit jen vylučovací žalobou. V případě, kdy by bylo pro účely zahrnutí plnění do majetkové podstaty nutné vyčkat pravomocného rozhodnutí o neúčinnosti, změnila by se fakticky neúčinnost v pouhou odporovatelnost

1.3. Důsledky neúčinnosti právních úkonů

Z nejvýznamnějších důsledků plynoucích z neúčinnosti právních úkonů lze jmenovat následující:

- vyloučení věřitele, který získal pohledávku neúčinným právním úkonem, z možnosti započtení podle § 140 odst. 2 IZ
- možnost zahrnout do majetkové podstaty dlužníka i majetek jiných osob, jde-li o plnění z neúčinných právních úkonů (§ 205 odst. 4 IZ)
- nepřipustnost započtení proti pohledávce na vydání dlužníkovu plnění z neúčinného právního úkonu do majetkové podstaty (§ 238 IZ)

2. PRÁVNÍ ÚKONY BEZ PŘIMĚŘENÉHO PROTIPLNĚNÍ

Problematiku právních úkonů bez přiměřeného protiplnění upravuje § 240 IZ. Podle § 240 odst. 1 IZ půjde o právní úkon bez přiměřeného protiplnění v případě, že:

- se jedná o bezúplatné plnění *nebo*
- za protiplnění byla poskytnuta cena podstatně nižší než obvyklá cena plnění, *a zároveň*
- nejde o pouze smluvenou bezúplatnost nebo nedostatečnost protiplnění.

Dále se musí jednat o právní úkon, který:

- byl učiněn v době, kdy byl dlužník v úpadku *nebo*
- vedl k dlužníkovu úpadku *nebo*
- byl učiněn ve prospěch osoby dlužníku blízké nebo ve prospěch osoby, která tvoří s dlužníkem koncern – v tomto případě je nastolena vyvratitelná právní domněnka a úpadek dlužníka se presumuje.

Zákon omezuje možnost odporovat úkony bez přiměřeného protiplnění dobou, ve které byl právní úkon učiněn. Ta je vymezena tak, že pro úkony učiněné ve prospěch osob blízkých a koncernových tato doba činí 3 roky před zahájením insolvenčního řízení a pro úkony ve prospěch osob ostatních je tato doba stanovena na 1 rok před zahájením insolvenčního řízení.

IZ dále v ustanovení § 240 odst. 4 taxativně stanovuje negativní vymezení právních úkonů bez přiměřeného protiplnění. Proto takovým úkonem nikdy není:

- plnění uložené právním předpisem
- příležitostný dar v přiměřené výši
- poskytnutí plnění, kterým bylo vyhověno ohledům slušnosti
- právní úkon, o kterém dlužník se zřetelem ke všem okolnostem důvodně předpokládal, že z něj bude mít přiměřený prospěch, a to za předpokladu, že nešlo o úkon učiněný ve prospěch osoby dlužníkovi blízké nebo osoby, která tvoří s dlužníkem koncern, a že osoba, v jejíž prospěch byl úkon učiněn, nemohla ani při náležité pečlivosti poznat, že dlužník je v úpadku, nebo že by tento úkon mohl vést k úpadku dlužníka

Judikurní závěry v otázkách přiměřeného protiplnění

2.1. Neúčinnost zástavní smlouvy a smlouvy o přistoupení k závazku

K problematice neúčinnosti bezúplatných smluv uzavřených dlužníkem, který je v úpadku, se vyjádřil Vrchní soud v Praze v rozhodnutí č.j. 1 VSPH 42/2011-33 ze dne 2. června 2011. Soud vycházel z úvah, kdy v případě, že dlužník uzavřel smlouvu s bankou o přistoupení k úvěrovému závazku a současně také zástavní smlouvu k pohledávce z běžného účtu za účelem zajištění pohledávek z oné smlouvy o přistoupení k závazku, aniž by za tyto právní úkony obdržel jakékoliv protiplnění (nezískal žádný prospěch), a to v době svého úpadku, jsou naplněny skutkové znaky neúčinného právního úkonu bez ohledu na to, že za jiné situace je smlouva o přistoupení k závazku, stejně jako smlouva zástavní, zákonem upraveným a aprobovaným způsobem zajištění závazku dlužníka. Uzavřením zástavní smlouvy navíc dlužník znevýhodnil další existující věřitele, když zřídil zajištění dosud nezajištěné pohledávky svého věřitele ze smlouvy o přistoupení k závazku, a tím mu umožnil, aby se uspokojil ve větším rozsahu, než kdyby pohledávka zůstala nezajištěnou.

2.2 Neúčinnost smlouvy o zřízení věcného břemene

Další rozhodnutí, které se zabývá otázkou přiměřenosti protiplnění, a které stojí za pozornost, je rozhodnutí Vrchního soudu v Praze ze dne 15. března 2012, č.j. 2 VSPH 34/2012-190. Vrchní soud se ztotožnil se závěry soudu prvního stupně, který posuzoval otázku neúčinnosti smlouvy o zřízení věcného břemene, kterou dlužnice zřídila ve prospěch žalovaného věcné břemeno neomezeného užívání nemovitostí po dobu 40 let za úplatu 100.000,- Kč ročně. Znalecký posudek, z nějž soud vycházel, ocenil hodnotu nemovitostí s věcným břemenem na 0,- Kč, neboť případný nový vlastník by byl nucen vynakládat prostředky na udržování a správu nemovitostí a současně být srozuměn s tím, že osoba oprávněná z věcného břemene může nemovitosti kdykoliv po dobu 40 let neomezeně užívat. Bez věcného břemene dosahovala cena nemovitostí 13.000.000,- Kč. Hodnota věcného břemene za období 10 let pak byla vyčíslena na 15.487.000,- Kč. Soud dospěl k závěru, že se jedná o protiplnění, jehož obvyklá cena je podstatně nižší než obvyklá cena plnění, když porovnal hodnotu věcného břemene (40 milionů Kč za 40 let), hodnotu nemovitosti bez věcného břemene a stávající cenu nemovitosti, která je nulová.

Mezi další úvahy, kterými se soud řídil při vyslovení neúčinnosti smlouvy, patřily skutečnosti, že oprávněný z věcného břemene měl při náležitě pečlivosti poznat, že dlužnice nepřistupuje ke svému majetku s péčí řádného hospodáře, neboť neúměrně a bez přiměřeného protiplnění zatěžuje svůj majetek.

Odvolací soud nakonec doplnil, že tím, že dlužnice byla v úpadku a zatížila majetkovou podstatu věcným břemenem, které vzniklo za nápadně nevýhodných podmínek, poskytla oprávněnému z věcného břemene nepřiměřenou výhodu oproti zatížení, které věcné břemeno znamenalo pro ni samotnou.

2.3 Neúčinnost darovací smlouvy a smlouvy o vydání nemovitostí do majetkové podstaty

Právním úkonům bez přiměřeného protiplnění se věnuje i rozhodnutí Vrchního soudu v Olomouci, sp.zn. 12 Cmo 9/2010, tentokrát z pohledu darovací smlouvy mezi osobami blízkými. V posuzované věci daroval dlužník nemovitosti žalovanému, který byl jeho synem, tudíž osobou blízkou. Jako protiplnění bylo darovací smlouvou zřízeno věcné břemeno doživotního užívání darované nemovitosti a předkupní práva k nemovitosti.

Odvolací soud se ztotožnil se soudem prvního stupně v posouzení námítky retroaktivity, když potvrdil, že nároky z darovací smlouvy uzavřené před 1.1.2008 je třeba posuzovat podle úpravy insolvenčního zákona, neboť i před účinností IZ bylo možno odporovat právním úkonům, byť za podmínek ustanovení § 42a OZ. Dále odvolací soud dovodil, že pro posouzení právního úkonu bez přiměřeného protiplnění je nutné obecné kritérium neúčinnosti úkonu obsažené v ustanovení § 235 IZ doplnit dalšími hledisky dle ustanovení § 240 IZ. Konkrétně se jedná o posouzení, zda dlužník získal protiplnění a pokud ano, zda je jeho hodnota přiměřená a zda v době, kdy k úkonu došlo, se dlužník nacházel ve stavu úpadku, případně zda dotčený úkon ke stavu jeho úpadku vedl. Pokud tedy dlužník převedl nemovitosti, jejichž byl výlučným vlastníkem, aniž by za ně obdržel likvidní protihodnotu, podmínka ustanovení § 235 IZ splněna je. Předpoklady dle ustanovení § 240 IZ vyhodnotil soud tak, že hodnota zřízeného věcného břemene užívání bytu a předkupních práv nedosahuje takové výše, aby byla s to naplnit podmínky přiměřeného protiplnění.

Informace obsažené v tomto bulletinu jsou pouze obecného charakteru s cílem poskytnout orientační přehled o aktualitách z insolvenčního práva. Tento bulletin by proto neměl být bez dalšího používán jako podklad pro přijímání podnikatelských ani jiných rozhodnutí a konkrétní informace vztahující se k tématům uvedeným v tomto bulletinu by měly být konzultovány dříve, než na jejich základě bude učiněno příslušné rozhodnutí.

© 2012 DŠB Lawyers

Trvale spolupracující advokáti:

JUDr. Dušan DVOŘÁK | Mgr. Adam BEZDĚK | JUDr. Tomáš RADA | Mgr. David VANÍČEK, Ph.D.

Hlinky 505/118 | 603 00 Brno

www.dsblaw.eu

dšb
LAWYERS